

Aan:

de heer M. van Dam
Staatssecretaris van Economische Zaken
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Team Natuur
Postbus 19530
2500 CM Den Haag

onderwerp: zienswijze ontwerp-goedkeuringsbesluit 'Gedragscode natuurinclusief renoveren – bestemd voor projecten met het NOM Keur'

datum: 18 aug 2017

Geachte staatssecretaris Van Dam,

Het Netwerk Groene Bureaus (NGB) geeft als brancheorganisatie van groene adviesbureaus hierbij zijn zienswijze op uw ontwerp-goedkeuringsbesluit 'Gedragscode natuurinclusief renoveren – bestemd voor projecten met het NOM Keur'. De voorgestelde werkwijze geeft geen zekerheid over

- de aanwezigheid of afwezigheid van soorten en functies
- de effectiviteit van voorgestelde maatregelen
- afwezigheid van negatieve bijwerkingen van voorgestelde maatregelen
- het bereiken van de doelstelling van overcompensatie
- de mogelijkheden om te leren via monitoring

Hierdoor kunnen deze gedragscode en uw ontwerp-goedkeuringsbesluit de gunstige staat van instandhouding van de aanwezige beschermde soorten niet garanderen.

Het NGB ontraadt op grond van zijn zienswijze zijn leden het gebruik van de huidige gedragscode en het ontwerp-goedkeuringsbesluit 'Gedragscode natuurinclusief renoveren – bestemd voor projecten met het NOM Keur' aan hun opdrachtgevers te adviseren aangezien bij gebruik niet is te voorzien of negatieve effecten op instandhouding van beschermde soorten volgens de Wet natuurbescherming zullen optreden. Advisering die kan leiden tot wetsovertreding en stillegging van projecten bij handhaving voldoet niet aan de kwaliteitseisen die het NGB aan zijn leden stelt.

Belanghebbend

Het Netwerk Groene Bureaus is belanghebbend omdat onze leden adviseren over activiteiten waarbij natuur betrokken is. De maatschappij wil natuur in stand houden en verder ontwikkelen op grond van ethische motieven en vanwege de maatschappelijke betekenis van natuur. Groene bureaus maken dit samen met andere partijen mogelijk. De adviesbureaus leveren daarbij de kennis en ervaring voor een goede kwaliteit van besluitvorming, in het licht van onder meer de Wet natuurbescherming. Het gaat daarbij onder meer om besluiten over het samengaan van natuur en andere maatschappelijke activiteiten zoals ruimtelijke en economische ontwikkelingen.

Beoordeling ontwerp-goedkeuringsbesluit

Het NGB heeft het voorliggende ontwerp-goedkeuringsbesluit beoordeeld vanuit het perspectief van de uitvoerbaarheid en van het doelbereik in relatie tot de doelstellingen van de Wet natuurbescherming.

Het NGB geeft zijn zienswijze in de vorm van aanvullingen op het ontwerp-goedkeuringsbesluit, gevolgd door de overwegingen die tot de aanvulling hebben geleid. Voorafgaand aan de aanvullingen toetst het NGB de voorgestelde goedkeuring van de gedragscode aan het wettelijk kader.

Zonder de aanpassingen die het NGB in deze zienswijze voorstelt, is instandhouding van de betreffende beschermde soorten niet mogelijk waardoor de goedkeuring van de gedragscode op de

beoordeelde punten niet aan de eisen van de Wet natuurbescherming (onder meer art. 3.8, lid 5, onderdeel a t/m c) voldoet. Wij verzoeken u

- de door het NGB voorgestelde aanpassingen in het goedkeuringsbesluit door te voeren en indien dit niet mogelijk blijkt
- de gedragscode met aanvullende voorwaarden voor wat betreft de vleermuizen voor alleen de gewone dwergvleermuis goed te keuren en voor de andere vleermuissoorten de werkwijze verder te ontwikkelen, als basis voor een (latere) uitbreiding van de gedragscode dan wel
- de gedragscode niet goed te keuren, in afwachting van een aangepaste versie van de gedragscode.

Zienswijze van het Netwerk Groene Bureaus

Wettelijk kader

Aan het wettelijk kader wordt volgens het Netwerk Groene Bureaus vanwege drie redenen niet voldaan:

1. in deze vorm bieden de gedragscode en het ontwerp-goedkeuringsbesluit geen voldoende waarborg om de gunstige staat van instandhouding van de vrijgestelde soorten te behouden,
2. de gedragscode en het ontwerp-goedkeuringsbesluit leiden tot een minimum inspanning om achteruitgang te voorkomen, en niet tot het wettelijk voorgeschreven "ingeval handelingen worden verricht die invloed hebben op dieren wordt voorafgaand en tijdens de handelingen in redelijkheid alles verricht of gelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken" en
3. de gedragscode en het ontwerp- goedkeuringsbesluit hebben geen betrekking op een kleine ingreep maar op een grootschalig, 'industriële' bouwproces.

Overwegingen

Vrijstelling middels een goedgekeurde gedragscode voor Europees beschermde soorten kan alleen als aan een aantal voorwaarden (in onder meer art. 3.31 lid 3) wordt voldaan. De gedragscode en het ontwerp-goedkeuringsbesluit bieden onvoldoende waarborg om de gunstige staat van instandhouding van de vrijgestelde vleermuissoorten te behouden. De gedragscode gaat onder meer voorbij aan de complexiteit en verschillen tussen de afzonderlijke vleermuissoorten. De kans is groot dat de gedragscode positief uitpakt voor met name de algemenere soorten (gewone dwergvleermuis), maar negatief voor juist de zeldzamere (grijze grootoorvleermuis, meervleermuis, kleine dwergvleermuis) of kritische soorten (laatvlieger) waarvan wetenschappelijk bewijs mist voor de effectiviteit en functionaliteit van de in de gedragscode voorgestelde maatregelen. Deze waarborg, dat vereist is conform art. 3.31 lid 3 onder a kan niet worden geboden door verschillende omissies in de gedragscode.

De voorzorgmaatregelen zijn als minimumnormen in de gedragscode opgenomen; de benadering met minimumnormen is in strijd met artikel 3.31 lid 3 onder b van de Wet natuurbescherming waarin sprake is van "voorafgaand en tijdens de handelingen in redelijkheid alles verricht of gelaten" om effecten te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken.

Er wordt aangegeven dat met in werking treden Wet Natuurbescherming (Wnb) gedragscodes voor ruimtelijke ontwikkeling ook betrekking kunnen hebben op Bijlage IV soorten Habitatrichtlijn, voor zover het werkzaamheden betreft van relatief kleine omvang, zoals de renovatie en verbouwing van een huis. De handelingen die aan de orde zijn bij NOM-projecten sluiten hierbij aan. Of de wetgever het zo bedoeld heeft is de vraag. "Kleine omvang" wordt hier onterecht gebruikt door uit te gaan van een woning als eenheid. Er worden echter in het kader van de gedragscode vele duizenden woningen gerenoveerd en met mogelijk grote cumulatieve effecten. De gedragscode spreekt zelf in het eerste hoofdstuk over "industriële bouwproces".

Inleiding

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

1. Dit goedkeuringsbesluit dient als bijlage aan de gedragscode te worden toegevoegd.

Overwegingen

Het goedkeuringsbesluit bevat essentiële informatie voor het voldoen aan de wettelijke eisen bij het toepassen van de gedragscode. Het NGB acht in het goedkeuringsbesluit opname van het voorschrift

"Dit Goedkeuringsbesluit dient als bijlage aan de gedragscode te worden toegevoegd" dan ook essentieel. Dit is staande praktijk bij andere gedragscodes, zie onder meer het Goedkeuringsbesluit gedragscode Natuurbeheer (dec 2016), Goedkeuringsbesluit gedragscode Opmeer Ruimtelijke ingrepen (april 2016), Goedkeuringsbesluit Opmeer Bestendig beheer en onderhoud (sept 2015), Goedkeuringsbesluit gedragscode Oostzaan (aug 2014).

Goedkeuring gedragscode

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

2. Bij de toepassing van de gedragscode worden gegeven voorschriften nagevolgd, ook waar de formulering ruimte laat voor afwegingen, waaronder 'aangeraden wordt', 'zoveel mogelijk', 'in beginsel' of 'zo veel mogelijk'.

Overwegingen

Zowel in de gedragscode als in het ontwerp-goedkeuringsbesluit worden termen gebruikt als "aangeraden wordt" of "afgeraden wordt". Het is onwenselijk dergelijke vrijblijvende termen te hanteren. Het gaat om activiteiten die nodig zijn in het kader van soortbescherming. "Zoveel mogelijk" geeft te veel ruimte voor fouten en schade aan beschermde soorten

Planningsproblemen, financiële problemen, draagvlakproblemen bij bewoners of welstandcommissie etc. mogen nooit een reden zijn om af te wijken van het "zoveel mogelijk" en daarmee de beschermingsdoelstelling van de gedragscode te laten varen. In de pilotfase van Stroomversnelling (pilot 1) bleek dat een bezwaar vanuit een welstandcommissie, of een vertraging in de planning aanleiding was om lager in te zetten op de beschermingsmaatregelen en daarmee flink af te wijken van zoveel mogelijk. Het zo vaak voorkomen van "zoveel mogelijk" geeft risico op het afwijken van deze voorschriften, zonder daarvoor geldige redenen. Het natuurbelang kan niet worden afgewogen op lokaal niveau: die afweging heeft al plaatsgevonden in de gedragscode en het ontwerp-goedkeuringsbesluit in het kader van de Wet natuurbescherming.

De gedragscode geeft onvoldoende aan dat, wanneer je "zoveel mogelijk" iets moet doen en indien daarvan wordt afgeweken, een beoordeling nodig is in hoeverre nog binnen de gedragscode en het ontwerp-goedkeuringsbesluit wordt gebleven, dan wel binnen de binnen de Wet Natuurbescherming en de afweging met andere bevredigende oplossingen.

Beoordeling belangen

Het Netwerk Groene Bureaus onderschrijft de beoordeling van de maatschappelijke belangen in het ontwerp-goedkeuringsbesluit: bescherming van flora en fauna, volksgezondheid en openbare veiligheid en minder gebruik van fossiele brandstoffen. De maatschappelijke belangen rechtvaardigen wel de vrijstelling van verboden in de Wet natuurbescherming maar niet de uitvoering van werkzaamheden zonder een goede voorbereiding waartoe de gedragscode en het ontwerp-goedkeuringsbesluit uitnodigen. Met een goede planning en tijdige uitvoering van benodigd, efficiënt opgezet onderzoek zijn de potentiële negatieve gevolgen van het voorgestelde goedkeuringsbesluit voor de instandhouding van beschermde, kwetsbare soorten zo goed als onnodig.

Reikwijdte gedragscode

Aanvulling/aanpassing op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

3. De gedragscode is van toepassing op alleen de volgende werkzaamheden:
  - Het verwijderen van zelf aangebrachte voorzieningen door de huurder;
  - Het verwijderen van de dakpannen en latten;
  - Het verwijderen van de kozijnen met ramen;
  - Het verwijderen van de CV ketel;
  - Het aanbrengen van muurankers;
  - Het uitgraven van grond om de woning;
  - Het ophangen van gevel-elementen en het plaatsen van dak-elementen;
  - Het plaatsen van installatie, zoals pv-panelen en luchtwarmtepompen; en
  - Het aftimmeren van de binnenkant van de woning

Overwegingen

De reikwijdte van de gedragscode en het ontwerp-goedkeuringsbesluit is niet bepaald. De gedragscode stelt ten aanzien van de reikwijdte onderdeel werkzaamheden: "Hieronder vallen normaliter, maar niet uitsluitend, de volgende werkzaamheden." Het ontwerp-goedkeuringsbesluit stelt ten aanzien van de werkzaamheden: "Dit kunnen de volgende werkzaamheden betreffen". Met deze formuleringen zijn de werkzaamheden onbepaald waardoor bijvoorbeeld het volspuiten van een spouw begrepen kan worden als onderdeel van de gedragscode terwijl de gedragscode niet voorziet in maatregelen om de effecten daarvan op instandhouding te voorkomen.

Alle in de bijlagen opgenomen factsheets gaan uit van het plaatsen van een nieuwe gevel aan de buitenkant van de woning en het opnemen van voorzieningen in deze nieuwe gevel en nieuwe daklaag. Dat betekent dat de gedragscode op dit moment alleen toepasbaar is voor renovatie waarbij een dergelijk nieuwe gevel wordt geplaatst. Voor andere vormen van na-isolatie moeten eerst nieuwe factsheets met compenserende maatregelen worden voorgesteld en getoetst (NOM-Keur) en waar nodig ook nieuwe mitigerende maatregelen. Duidelijk moet zijn dat NOM-renovaties waarbij een andere werkwijze wordt toegepast dus niet onder deze gedragscode vallen. Bij aanvulling van de factsheets kan de reikwijdte navenant worden aangepast.

Aanvulling/aanpassing op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

4. De soorten die het betreft zijn:

- gewone dwergvleermuis;
- gierzwaluw;
- huismus;
- steenmarter; en
- algemene soorten

Overwegingen

Het ontwerp-goedkeuringsbesluit gaat uit van de soorten:

- vleermuizen;
- gierzwaluw;
- huismus;
- steenmarter en
- algemene soorten

De 'soort' vleermuizen' is daarbij onbepaald. De gedragscode (paragraaf 1.4) verstaat onder 'vleermuizen' de soorten gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis laatvlieger, gewone grootoorvleermuis, meervleermuis, rosse vleermuis, tweekleurige vleermuis, kleine dwergvleermuis, baardvleermuis, ingekorven vleermuis, grijze grootoorvleermuis en watervleermuis.

Het soortenspectrum waarvoor de gedragscode wordt afgegeven is te breed. Ingekorven vleermuizen en grijze grootoorvleermuis bijvoorbeeld zijn vrijwel uitsluitend zolderbewonende soorten, met daarbij hele specifieke eisen aan klimaat, hangplaats en invliegopeningen. Ingekorven vleermuis en grijze grootoorvleermuis zijn ook beide erg zeldzaam en soorten van de Rode Lijst. Geen enkele van de opgevoerde maatregelen is voor deze soorten toepasbaar, zoals ook geldt voor de overige soorten, met uitzondering van de gewone dwergvleermuis.

Als illustratie wordt hier ingegaan op de ingekorven vleermuis en grijze grootoorvleermuis. Oude gebouwen met een vrije ongebruikte zolder zouden in theorie gerenoveerd kunnen worden met deze gedragscode, maar de compenserende maatregelen zijn in geen geval van toepassing op deze soorten. Daarvoor zijn weer nieuwe factsheets nodig.

Daarnaast zijn deze soorten erg honkvast, mede omdat er in een woonkern vaak weinig soortgelijke gebouwen met een vrije ongebruikte zolder aanwezig zijn. Dat maakt uitwijken naar andere gebouwen vaak erg moeilijk, en omdat externe vleermuiskasten niet werken voor deze laatste twee soorten, zijn ook de voorgestelde tijdelijke voorzieningen uit de gedragscode niet van toepassing. Dat maakt dat toepassing van de gedragscode voor deze toch al zeldzame soorten met een kwetsbare staat van instandhouding geen garantie geeft om behoud of verbetering van de staat van instandhouding van (lokale) populaties. Om die reden dienen deze twee soorten (grijze grootoorvleermuis en ingekorven vleermuis) niet onder de gedragscode te vallen.

De Wet Natuurbescherming vraagt meer aandacht voor behoud en verbetering van de gunstige staat van instandhouding van soorten. Dat betekent dat een rode lijststatus van betekenis is voor de afwegingen in de opzet en toepassing van een gedragscode. Op de Rode lijst staan:

- huismus (gevoelig)
- laatvlieger (kwetsbaar)
- rosse vleermuis (kwetsbaar)
- tweekleurige vleermuis (gevoelig)
- ingekorven vleermuis (kwetsbaar)
- grijze grootovleermuis (kwetsbaar)

Het Netwerk Groene Bureaus acht de toepassing van experimentele werkwijzen op soorten waarvan de gunstige staat van instandhouding toch al onder druk staat niet verantwoord. Verdere ontwikkeling van werkwijzen is nodig om ook deze soorten onderdeel te kunnen laten zijn van de gedragscode. De gedragscode dient - voor dit moment - alleen van toepassing te zijn op gewone dwergvleermuis, gierzwaluw, huismus, steenmarter en algemene soorten tenzij de door het NGB voorgestelde aanpassingen in het ontwerp-goedkeuringsbesluit worden doorgevoerd.

Verantwoordelijkheid

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

5. Het kennisplatform is de instantie die de factsheets definitief vaststelt voordat deze worden voorgelegd aan het bevoegd gezag. Het kennisplatform bestaat uit minimaal vijf deskundige organisaties per kennisveld. Voor het kennisveld 'ecologie' zijn dat de Zoogdierverseniging, het Netwerk Groene Bureaus, Stichting Witte Mus (Huismusbescherming Nederland), Gierzwaluwbescherming Nederland en Alterra.
6. Factsheets vereisen de expliciete goedkeuring door de ecologische organisaties; alleen door hen goedgekeurde factsheets kunnen worden toegepast.
7. Verslagen van bijeenkomsten van het kennisplatform worden ter kennis gebracht van de bevoegd gezagen.

Overwegingen

De betrokkenheid van het kennisplatform is essentieel voor de werking van de gedragscode. In de gedragscode zelf is hierin een te beperkte omschrijving gegeven. Het ontwerp-goedkeuringsbesluit dient het kennisplatform te definiëren. Het controlerend bevoegd gezag dient een terugkoppeling te krijgen van hetgeen is besproken in het kennisplatform.

De factsheets in bijlage B voor vleermuizen hebben nog geen goedkeuring ontvangen van de soortbeschermende organisatie – Zoogdierverseniging VZZ. Het uitblijven van een goedkeuring van de Zoogdierverseniging baart het NGB zorgen. Toepassen van niet-goedgekeurde maatregelen is maatschappelijk niet verantwoord.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

8. De gedragscode kan worden toegepast nadat de samenstelling en bevoegdheden van de beoordelingscommissie NOM door mij zijn goedgekeurd en in de gedragscode zijn opgenomen.
9. De beoordelingscommissie voor het NOM-keur bestaat uit een onafhankelijk panel van externe experts waarin onder meer bouwkundige en ecologische expertise is vertegenwoordigd.

Overwegingen

De beoordeling van de toepassing van de gedragscode op projectniveau ligt bij de beoordelingscommissie van het NOM keur. De aanbieder van een NOM-propositie moet bewijsmateriaal aanleveren bij de beoordelingscommissie om aan te tonen dat er wordt voldaan aan de eisen uit het NOM keur. De NOM-toets op toepassing van de gedragscode is essentieel: de gedragscode is experimenteel, bevat nog veel onduidelijkheden bevat en/of zaken die alleen afhankelijk van de omgevingscheck ingevuld kunnen worden.

De samenstelling van de NOM-commissie is niet gedefinieerd in de gedragscode: de status van deze beoordelingscommissie, een overzicht van haar taken en bevoegdheden en welke organisaties in deze commissie zijn vertegenwoordigd.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

10. De levensduurtoets toetst de energieprestatie en de duurzaamheid en functionaliteit van de aangebrachte voorzieningen ten behoeve van de instandhouding van de soorten waarop de gedragscode betrekking heeft.

Overwegingen

De NOM Keur bevat ook een toetsing op levensduur. Uit de omschrijving blijkt dat de levensduurtoets vooral inhoudt een toets of de projecten voldoen aan de gestelde eisen van de energieprestatie. Echter het betreft hier een gedragscode in het kader van de Wet natuurbescherming zodat de levensduurtoets minimaal moeten inhouden dat er faunavoorzieningen worden ingebouwd die voldoende duurzaam zijn om te kunnen voorzien in een blijvende beschikbaarheid van verblijfplaatsen en op een juiste manier zijn gerealiseerd. Controle op beschikbaarheid van faunavoorzieningen via monitoringsprojecten is te beperkt, mede gezien de verwachte grootschaligheid van de toepassing van de gedragscode. Monitoring vindt bovendien niet bij alle NOM-projecten plaats (tabel 4 blz 60).

Inventarisatie

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

11. In de omgevingscheck wordt beargumenteerd op grond waarvan (zeldzame) soorten/functies in potentie niet aanwezig kunnen zijn (en niet of soorten/functies wel aanwezig zijn).
12. Voor het vaststellen van potentiële functies worden de eigenschappen van gebouwen in kaart gebracht.
13. Ten behoeve van cumulatie wordt het (nog in te richten) meldpunt voor ingrepen geraadpleegd. Het meldpunt bevat de informatie uit de opleverrapporten en over lopende en voorgenomen NOM-projecten.

Overwegingen

Quickscan geeft geen beeld van aanwezigheid/afwezigheid van soorten en functies

De omgevingscheck (quickscan), een eenmalig veldbezoek inclusief literatuurgegevens waaronder NDFF, kan geen afdoend beeld bieden van de huidige aanwezigheid/afwezigheid van de soorten. Een quickscan geeft alleen de potenties van gebiedsfuncties. Een quickscan is veelal onvoldoende als het gaat om de bewijslast van de initiatiefnemer inzake beschermde soorten.

De kwaliteit van de reeds beschikbare gegevens over voorkomen en verspreiding van genoemde beschermde soorten binnen oudere woonwijken is verre van volledig. Bij het beschrijven van voorkomende soorten en functies is dan ook terughoudendheid op zijn plaats bij het uitsluiten van soorten op basis van het ontbreken van concrete waarnemingen in rapporten en databases met waarnemingen. De gedragscode stelt (p. 19-20): "het literatuuronderzoek geeft een goede indicatie voor de aanwezigheid van vleermuizen, steenmarter en broedvogels op de projectlocatie". De daarvoor beschikbare bronnen geven echter in de praktijk maar een zeer beperkt beeld van de werkelijk aanwezige soorten en het functioneel leefgebied op het projectlocatie en de directe omgeving. Waar waarnemingen gedaan zijn, zijn dat positieve indicatoren van aanwezigheid, maar het ontbreken van waarnemingen zijn geen indicatoren voor afwezigheid. Ook het ontbreken van waarnemingen van soort X terwijl er wel waarnemingen zijn van soort Y wil niet zeggen dat soort X niet aanwezig is. Onderzoeksdoel en methodiek waarmee de waarnemingen zijn gedaan zijn van invloed van wat er wel en niet is waargenomen. Een wijk waar vaak vleermuizenexcursie zijn gehouden kan veel waarnemingen bevatten van foeragerende vleermuizen en geen van verblijfplaatsen van vleermuizen omdat er niet naar verblijfplaatsen is gezocht. De NDFF en andere soortendatabase kunnen zonder dat de onderzoeksdekking bekend is nooit worden gebruikt om afwezigheid van soorten en functies aan te tonen.

De tekst van de gedragscode impliceert echter dat dat wel kan: "Ook gegevens ouder dan 5 jaar zijn bruikbaar om een inschatting te maken. Hierbij moet wel aangemerkt worden dat met verouderde gegevens aanwezigheid wel vastgesteld, maar nooit uitgesloten kan worden". Dat kan echter ook in de meeste gevallen niet met gegevens jonger dan vijf jaar, tenzij in die vijf jaar op zijn minst een gebiedsdekkende inventarisatie volgens protocol is uitgevoerd. De gedragscode geeft het gebruik van bronnen een veel zwaarder gewicht in het vaststellen van soorten en functies dan in de praktijk mogelijk is.

Quickscan onvoldoende voor besluit over aanvullend onderzoek

Een aanvullend onderzoek lijkt volgens de gedragscode alleen te worden ingezet als er uit bronnen of het eenmalig veldbezoek blijkt dat (de kans aanwezig is op) een zeldzamere soort voorkomt of kraam- of winterverblijf. Zo stelt de gedragscode (§ 3.2.3) onder meer dat aanvullend onderzoek nodig is wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat er een massawinterverblijfplaats aanwezig is of de kans daarop reëel wordt geacht; wanneer blijkt dat er een zeldzame verblijfplaats voorkomt van minder algemene vleermuissoort en wanneer blijkt dat er een kraamverblijfplaats aanwezig is. Hierover zijn in literatuur en databanken vrijwel nooit gegevens aanwezig. Dit is dan ook een onvoldoende aanpak met betrekking tot de zeldzamere vleermuissoorten, waarvan gegevens missen om een goed beeld te krijgen van de verspreiding en locatie van belangrijke kolonies. Om deze reden is er door het Netwerk Groene Bureaus in samenwerking met onder meer de Zoogdiervereniging en RVO een vleermuisprotocol vastgesteld, dat het onderzoek naar verblijfplaatsen van verschillende soorten vleermuizen reguleert. De omgevingscheck alleen (inclusief bronnenonderzoek) geeft te weinig informatie om belangrijke verblijfplaatsen en kolonies van vleermuissoorten uit te sluiten of vast te stellen. Voor onder meer een kwetsbare soort als de laatvlieger, waar we ook over de ecologie nog weinig weten, is vooronderzoek naar aan/afwezigheid in woonwijken noodzakelijk.

Elders wordt in de beschrijving van het eenmalige veldbezoek aangegeven dat een inschatting wordt gemaakt of verblijfplaatsen van vogels en/of vleermuizen aanwezig (kunnen) zijn: "Volgens de werkwijze van de gedragscode wordt dan ook altijd uitgegaan van de aanwezigheid van beschermde soorten, ook als dit niet blijkt uit de geraadpleegde literatuur". Dat is naar de ervaring van onze leden ook de enige conclusie die uit een eenmalig veldbezoek kan komen. Alleen is in te schatten of een gebouw potentieel geschikt is. Het is niet mogelijk om zoals in paragraaf 3.2.3. is aangegeven in te schatten dat een massawinterverblijfplaats aanwezig is, een grotere kraamverblijfplaats of een zeldzame verblijfplaats van een minder algemene soort. Mogelijk dat deze informatie in een enkele geval volgt uit de literatuurstudie, maar in veel gevallen zijn er geen gegevens bekend en zal een veldbezoek eindigen met de conclusie dat er een potentie aanwezig is voor verblijfplaatsen en aanvullend onderzoek nodig is. Een omgevingscheck is functioneel indien deze gericht wordt op de vraag welke soorten/functie kunnen worden uitgesloten en in de omgevingscheck wordt beargumenteerd op grond waarvan (zeldzame) soorten/functies in potentie niet aanwezig kunnen zijn (en niet of soorten/functies wel aanwezig kunnen zijn).

Het is positief dat in de omgevingscheck aandacht is voor de potentie van de directe omgeving van het plangebied zodat ook de uitwijkmogelijkheden van soorten in kaart worden gebracht. Echter: het vaststellen van de potentie van de omgeving voor soorten is nog geen garantie dat dieren ook kunnen uitwijken. Huismussen kunnen maar beperkt naar omliggende straten uitwijken als daar al een groot aantal broedplaatsen van huismussen aanwezig zijn. Paarplaatsen van bijv gewone en ruige dwergvleermuizen zijn onderdeel van een territorium. De omgeving kan heel geschikt zijn voor paarplaatsen maar als daar al veel territoria aanwezig zijn, dan zijn de uitwijkmogelijk maar heel beperkt. Dat wordt met de omgevingscheck niet in kaart gebracht en kan vaak ook uit beschikbare data (NDFF etc.) niet worden afgeleid. Dat maakt de aanpak voor territoriale soorten zonder goed veldonderzoek kwetsbaar.

Quick scan onvoldoende om maatregelen en uitvoering op te baseren.

De omgevingscheck is een cruciale bouwsteen van de gedragscode: op basis van de omgevingscheck (quickscan) wordt besloten welke maatregelen moeten worden uitgevoerd. Gesteld wordt dat wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat er zeldzame soorten aanwezig zijn, of grote kraamgroepen of grote groepen overwinterende dieren, er een andere aanpak en andere maatregelen nodig kunnen zijn. Dat soort informatie kan echter niet op een betrouwbare manier uit de omgevingscheck verkregen worden.

Ook voor de vrijgave van een gebied ("Hiervoor wordt (een deel van) het werkgebied voor de laatste maal door de ecoloog gecontroleerd op aanwezige flora en fauna. Het gebied kan vrijgegeven worden als er geen dieren meer in het te renoveren werkgebied aanwezig zijn.") is geen basis omdat geen volledig beeld aanwezig is van de aanwezigheid/afwezigheid van beschermde soorten.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

14. Ten behoeve van cumulatie wordt het (nog in te richten) meldpunt voor ingrepen geraadpleegd. Het meldpunt bevat de informatie uit de opleverrapporten en over lopende en voorgenomen NOM-projecten.

Overwegingen

Het is positief dat de gedragscode aandacht vraagt voor het in kaart brengen van mogelijke cumulatieve effecten in de omgeving van het plangebied. In de praktijk zijn deze gegevens (vooral met betrekking tot particulieren) echter zeer moeilijk beschikbaar. Het 'opleverrapport' wordt 10 jaar bewaard en is opvraagbaar door Provincie en RVO. Voor het bepalen van (de kans op cumulatieve effecten) is de toepassing van Nom van belang: het kan makkelijk voorkomen dat er in de omgeving meerdere NOM-projecten lopen. Inzicht in lopende en voorgenomen (!) projecten, eventueel via openbaarheid bij de meldingsplicht aan provincie en gemeente, is van belang.

Aanvullend onderzoek

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

15. Aanvullend onderzoek wordt uitgevoerd om op populatieniveau van alle potentiële soorten de functies, effecten en maatregelen te beschrijven, tenzij in de omgevingscheck afdoende wordt beargumenteerd dat voor de betreffende soorten in potentie geen functies aanwezig kunnen zijn.

Overwegingen

De gedragscode geeft aan (paragraaf 3.2.3) dat de ecooloog aan de hand van het literatuuronderzoek en het veldbezoek besluit over de uitvoering van aanvullend onderzoek, met een opsomming van mogelijke situaties die daartoe aanleiding geven. Daarbij wordt grotendeels uitgegaan van aangetoonde aanwezigheid van situaties terwijl de omgevingscheck zoals opgezet in de gedragscode deze informatie niet kan leveren. Voor vleermuizen bijvoorbeeld is aangegeven dat aanvullend onderzoek alleen nodig is wanneer blijkt dat er een (grote) kraamverblijfplaats aanwezig is. Dat kan in de huidige opzet van de gedragscode alleen met een positieve waarneming in een soortendatabase, maar in veel gevallen is dat soort data helemaal niet beschikbaar. Niet zelden worden bij onderzoeken volgens het vleermuisprotocol kraamverblijfplaatsen aangetroffen in gebieden waar helemaal geen waarnemingen waren die daarop wezen. De aanwezigheid van een kraamgroep dient altijd met onderzoek aangetoond / uitgesloten te worden. Als aanleiding voor aanvullend onderzoek wordt bijvoorbeeld ook gegeven dat tijdens het eerste veldbezoek verblijfplaatsen zijn vastgesteld. Het eerste veldbezoek wordt naar verwachting bij daglicht uitgevoerd, wanneer vleermuizen in ruste zijn. Het vaststellen van verblijfplaatsen is in die situatie nagenoeg onmogelijk. Het vaststellen van een reële kans dat vleermuizen aanwezig kunnen zijn is meer realistisch.

Niet de geconstateerde aanwezigheid maar de potentiële aanwezigheid dient dan ook de motivatie te zijn voor aanvullend onderzoek. Dit is in lijn met de aanpak ten aanzien van massawinterverblijfplaatsen en steenmarter waarin al wordt uitgegaan van een reële kans op aanwezigheid. Het is logisch die lijn voor alle relevante situaties te volgen die zich bij de beschermde soorten kunnen voordoen.

De gedragscode schrijft voor dat "Als uit onderzoek blijkt dat ondanks dat er gefaseerd gewerkt wordt toch meer dan 1/3 van de populatie huismus, gierzwaluw of vleermuis in een gebied verloren zal gaan, wordt er contact opgenomen met de provincie om te bepalen wat het betekent voor de te nemen maatregelen in het project". De uitvoering daarvan is alleen mogelijk indien vooraf populatieonderzoek wordt uitgevoerd.

De gegeven opsomming van situaties lijkt limitatief. Ook andere relevante situaties kunnen zich voordoen, dit ter beoordeling van de ecooloog, bijvoorbeeld de mogelijke aanwezigheid van een vleermuissoort waarop de gedragscode niet van toepassing is (bijv Brandts vleermuis, vale vleermuis). Ook omschrijft de gedragscode bijvoorbeeld nader onderzoek naar huismus en gierzwaluw. Dat betekent dat de lijst aangevuld moet kunnen worden met situaties waarin aanvullend onderzoek nodig is naar beschermde vogels (huismus en gierzwaluw), bijvoorbeeld de situaties waarbij het eenmalige veldbezoek niet is uitgevoerd in het voorjaar of zomer wanneer de huismus en gierzwaluw actief zijn. Om beide soorten uit te kunnen sluiten dient een veldbezoek plaats te vinden na 30 april en voor 20 juni.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

16. Bij aanvullend onderzoek wordt gebruik gemaakt van passende en erkende protocollen; daarin worden onder meer onderzoeksmethoden en perioden aangegeven.

Overwegingen

Wanneer nader onderzoek nodig is, wordt dit volgens de huidige gedragscode uitgevoerd volgens officiële onderzoeksprotocollen die voor de betreffende soorten gelden. De voorbeelden die vervolgens worden gegeven van uit te voeren onderzoeken zijn echter onderzoek die niet conform de onderzoeksprotocollen zijn uitgevoerd. Een vleermuisonderzoek betreft altijd uit meerdere onderzoekrondes om de functie vast te stellen.

Een uitvliegcheck is geen aanvullend onderzoek maar een maatregel die onderdeel uitmaakt bij de te treffen mitigerende maatregelen om na te gaan of de vleermuizen daadwerkelijk uit de verblijfplaats zijn vertrokken om het doden van deze dieren te voorkomen. Het plaatsen van luisterkastjes is geen officieel goedgekeurde onderzoeksmethode voor het vaststellen van verblijfplaatsen. Deze methode is alleen voor het vaststellen van vliegroutes en foerageergebied. De gedragscode gaat in op het vernietigen van verblijfplaatsen, niet op vliegroutes of foerageergebied. Deze onderzoeksmethode is derhalve niet geschikt.

Voorzorgsmaatregelen,

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

17. Alleen maatregelen waarvan - ter beoordeling van het kennisplatform - bewezen is dat ze voor de doelsoorten werken, worden toegepast.

Overwegingen

In de gedragscode wordt gesproken over 'de vleermuis' en de mitigerende maatregelen die worden voorgesteld in de gedragscode. Het ontwerp van de vleermuiskast dekt niet alle eisen van verblijfplaatsen van de betreffende soorten (naast gewone en ruige dwergvleermuis, ook meervleermuis, laatvlieger, tweekleurige vleermuis, kleine dwergvleermuis, baardvleermuis, ingekorven vleermuis, grijze grootoorvleermuis en watervleermuis). Tevens is in de gedragscode aangegeven dat twee jaar na het toepassen van verschillende vleermuiskasten in het pilotproject, er nog geen één kast daadwerkelijk in gebruik is door de doelsoort. Dat betekent dat de in de factsheets opgenomen inbouwvoorzieningen nog maar nauwelijks in de pilot zijn getest en nog niet door vleermuizen in gebruik zijn genomen. Verder ontbreekt wetenschappelijke literatuur waaruit blijkt dat de voorgestelde mitigerende maatregelen voor alle vrijgestelde vleermuissoorten daadwerkelijk effectief zijn. De wetenschappelijke basis waaruit kan worden geconcludeerd dat de gunstige staat van instandhouding te allen tijde wordt gewaarborgd door de maatregelen, ontbreekt. Zo ontbreken bijvoorbeeld ook bronnen die de effectiviteit aantonen van flapovers, de genoemde gewenningsperiode van kasten, de afmetingen van de kasten of het ongeschikt maken voor vleermuizen met geluid.

Met betrekking tot andere soorten dan de gewone dwergvleermuis zijn de resultaten van vleermuiskasten als vervangende verblijfplaatsen nog onvoldoende effectief bewezen (zie daarvoor onder meer de publicaties Korsten, E., 2012. Vleermuiskasten: Toepassing, gebruik en succesfactoren. Rapport Bureau Waardenburg, Culemborg & Zoogdier- vereniging, Nijmegen; Stefan Vreugdenhil, Erik Korsten, Jasja Dekker & Herman Limpens, 2014 Vleermuistorens en -kasten: kans of bedreiging voor vleermuisbescherming? De Levende Natuur, 205-207, sept 2014) en de website www.vleermuiskasten.nl die is opgezet om de effectiviteit van kasten te monitoren). Kasten zijn voor deze soorten onvoldoende effectief omdat het succes van een kast van vele factoren afhangt die niet goed te standaardiseren zijn. Bij veel van deze soorten zal alleen door maatwerk – afgestemd op daadwerkelijk aangetroffen verblijfplaatsen – effectieve mitigatie bereikt kunnen worden. Bovendien is daadwerkelijk gebruik van kasten door een soort niet altijd vastgesteld. Met betrekking tot de meeste soorten verkeert het gebruik van vleermuiskasten als vervangende verblijfplaatsen om deze reden in de experimentele sfeer. Daarmee kan de gunstige staat van instandhouding van deze soorten (die zonder onderzoek conform standaarden en protocollen vrijwel nergens uit te sluiten zijn) niet worden gegarandeerd.

Maatregelen moeten bewezen én voldoende beschreven zijn om effectief te kunnen zijn:

- Bij de maatregel 'werken in de kraamtijd van vleermuizen of de broedperiode zonder vooraf genomen mitigerende maatregelen is uitgesloten' wordt voorbijgegaan aan de winterrustperiode van vleermuizen en de zoogperiode van steenmarter.
- Bij het toepassen van veel mitigerende maatregelen is het belangrijk dat wordt gecontroleerd of de maatregel effect heeft gehad en de vleermuizen ook daadwerkelijk weg zijn. Die extra controle wordt onvoldoende duidelijk in de gedragscode genoemd.
- Lamellen in kasten moeten vleermuizen voldoende grip geven om te blijven hangen. Hier wordt ook onbehandeld grenen genoemd. Dat geeft onvoldoende grip, zeker voor juveniele vleermuizen. Omdat de kasten ook als kraamkasten bedoeld zijn is onbehandeld grenen dus geen geschikt materiaal.
- Hanghoogte: zo hoog mogelijk; 3 meter is voor laatvliegers meestal te laag, onduidelijk is dat het gaat om de minimale hoogte van de uitvliegopening, vleermuizen zoeken hun verblijfplaatsen aan de dakrand. Bij een kopgevel van hoogbouw van 20 meter hoogte is het zinloos om een verblijfplaats op de minimale 3 meter hoogte te creëren.
- Het toepassen van purschuim werkt niet, purschuim wordt gesloopt door vogels.
- 'de kasten dienen minimaal 3 maanden van tevoren te worden opgehangen'. Dit moet zijn, conform de soortenstandaard, 3 maanden wanneer de vleermuizen actief zijn.
- Er wordt informatie gegeven over de gewenste temperaturen in zomerperiode in vleermuiskasten, maar niet in de winterperiode.
- Om te voorkomen dat vogels worden ingesloten worden bij specifieke maatregelen wel begintijden genoemd, eindtijden ontbreken echter. In het najaar / winter kan het binnen reguliere werktijden al vroeg donker zijn
- Bij woningen met pannendaken wordt het tijdstip voor het ophangen van alternatieve kasten genoemd, bij andere typen woningen wordt dit niet aangegeven.
- Bij materialisatie voor vleermuizen is opgenomen dat een toegang van de kast wordt gerealiseerd van 20mm hoog en 200 mm breed en niet over de volledige breedte van de kast. Als gevolg daarvan ontstaat er over langere tijd in de kast een ophoging van uitwerpselen waardoor de kast als definitief toe te passen maatregel op termijn geen duurzame oplossing betreft. Deze opmerking geldt voor alle beschreven uitgangspunten voor kasten van vleermuizen.
- Bij de uitgangspunten voor plaatsing van gierzwaluwkasten (pagina 45) is opgenomen dat voorzieningen aan de voorgevel voor huismus zijn en voorzieningen aan de achterzijde voor gierzwaluwen. Het scheiden van deze voorzieningen is ecologisch niet raadzaam. Bekend is dat huismussen gierzwaluwen aanlokken om de beschikbare nestplaatsen te onderzoeken. Voorzieningen voor huismus en gierzwaluw kunnen om deze reden beter aan beide zijde van de gevel worden toegepast.
- Voor compensatie wordt aangeraden vier verblijfplaatsen per woning te realiseren ten behoeve van kleinere zomerverblijfplaatsen en/of paarverblijfplaatsen door kleine toegangen te maken (4x2 cm) waardoor er dilatatievoegen, spleten, kieren, ruimtes ontstaan die achter gevelplaten toegankelijk zijn. Deze manier van werken (of onzorgvuldig afwerken) heeft altijd onbewust voor verblijfplaatsen gezorgd in de reguliere woningbouw, maar met de zeer strikte gecontroleerde bouwnormen van NOM en de meest recente bouwbesluiten is er een groot risico dat deze vrijblijvende aanbeveling in de praktijk niet leidt tot verblijfplaatsen van vleermuizen.
- Op basis van een typologie van woningen wordt aangegeven (blz. 30 t/m 36) wat er wel en niet aan verblijfplaatsen verwacht kan worden en welke maatregelen genomen kunnen worden. De teksten zijn op een aantal punten niet in lijn met de ecologie van vleermuizen en geven daardoor een verkeerd beeld van wat er wel en niet verwacht kan worden. In de factsheet over woningen met een pannendak maar zonder spouwmuur, of alleen een geïsoleerde spouwmuur wordt gesteld dat deze slechts beperkt geschikt zijn als verblijfplaats voor vleermuizen. Alleen achter gevelbetimmering of onder dakpannen zouden verblijfplaatsen aanwezig kunnen zijn. Dat is onjuist: ook in geïsoleerde spouwmuren worden verblijfplaatsen van vleermuizen aangetroffen. Kraam- paar- zomer- en winterverblijfplaatsen zijn mogelijk. Dit komt voor bij spouwmuren waartussen er tussen het isolatiepakket en de buitenmuur nog een kleine luchtspouw aanwezig is (minimaal 15 mm) of wanneer er delen zijn waar de spouwmuurisolatie is ingeklinkt en er ruimten zijn ontstaan zonder spouwisolatie. Dit laatste is waargenomen bij eerder aangebrachte geïnjecteerde isolatie (korrels of vlokken).

- Het kader op pagina 31 gaat alleen over gewone dwergvleermuizen. De genoemde modellen A t/m C zijn onduidelijk. Ze verwijzen naar de soortenstandaard / kennisdocument maar dit is niet uit de tekst duidelijk. Bovendien wordt genoemd dat andere soorten andere eisen stellen, zoals laatvlieger. Voor laatvlieger is er geen soortstandaard / kennisdocument en voor laatvlieger zijn er geen externe voorzieningen waarvan de effectiviteit voldoende bewezen is.
- Een groot aantal voorzieningen is nog niet uitgewerkt/goedgekeurd. Slechts 2 of 3 voorzieningen zijn goedgekeurd; alleen die voorzieningen kunnen in NOM-projecten worden toegepast.
- Geen aandacht wordt besteed aan de functie van massawinterverblijfplaatsen van hoogbouw en de eisen die vleermuizen aan een goede en grote overwinteringsvoorziening stellen.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

18. Alleen maatregelen zonder negatieve effecten voor andere soorten dan de doelsoorten worden toegepast.

Overwegingen

Een aantal van de genoemde maatregelen is schadelijk voor vleermuizen:

- Voor mussen en gierzwaluwen wordt voorgesteld in de winter (oktober / februari) de daken in te pakken met zeil of netten om te voorkomen dat de dieren daar gaan broeden. De voorziening blijft aanwezig tot in het broedseizoen. In de daken, dakrand of spouw aanwezige vleermuizen kunnen bij het uitvliegen hierin verstrikt raken en sterven.
- Bij het maken van tochtgaten in de buitenmuur wordt gesproken van het toepassen van 20x20 mm gaas om te voorkomen dat er vogels gaan broeden. Dit is echter niet toegestaan omdat vleermuizen in dergelijk gaas verstrikt kunnen raken (doorschieten van de onderarm). Grotere soorten (zoals laatvlieger) kunnen ook door dit gaas alsnog ingesloten raken.
- Bij het maken van tochtgaten gelden ook voorwaarden: niet in de winterperiode en altijd controle of er daarna echt geen dieren meer aanwezig zijn. Informatie over de minimale grootte van tochtgaten ontbreekt. Deze moeten minimaal 30 x 30 cm zijn met meerder tochtgaten per gevel.
- Exclusion flaps: altijd met een controle op uitvliegers na toepassing ervan. Voorbeelden van exclusion flaps zijn nodig want veel toegepaste exclusion flaps sluiten vleermuizen in of houden vleermuizen onvoldoende buiten.
- Het verwijderen van boeiborden en daklijsten en het verwijderen van vorstpannen kan alleen als daar zeker is dat er daarachter / daaronder geen vleermuizen verblijven of alleen onder begeleiding van een vleermuisdeskundige. Anders vallen de dieren (In lethargie) naar beneden of worden ze met de verwijderde materialen meegenomen. Vooral bij boeiborden of daklijsten bestaat het risico dat de verblijfplaats zelf direct vernietigd wordt terwijl de vleermuizen aanwezig zijn. Dit kan dus alleen plaatsvinden onder strikte begeleiding van een deskundige op het gebied van vleermuizen.
- Het blazen van lucht in de spouwmuur is een volledig experimentele en onuitgewerkte maatregel: hoeveel lucht (druk) is toegestaan, welke temperatuur, hoe lang, wanneer wel en wanneer niet? Deze maatregel geeft een groot risico op onbedoelde schade aan vleermuizen. Bewezen is dat het blazen van lucht in de spouw de vleugels van vleermuizen kan beschadigen.
- Afsluiten van ruimten onder en achter dakgoten waar zowel huismus en gierzwaluw achter kunnen kruipen en dus ook toegankelijk is voor vleermuizen. Die mogen niet afgesloten worden. Daarmee sluit je vleermuizen in.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

19. De toegepaste bewezen compensatiemaatregelen hebben een omvang van minimaal zes nestplaatsen voor huismus en minimaal zes nestplaatsen voor gierzwaluw per woning en tweeëndertig zomer/paarverblijfplaatsen voor vleermuizen per acht grondgebonden woningen, naast minimaal twee grote geïntegreerde voorzieningen als specifieke overcompensatiemaatregel voor kraamverblijf- of winterverblijfplaatsen voor vleermuizen. Bij kleinere eenheden dan acht woningen is de omvang per woning één vleermuisvoorziening voor kraamverblijf- of winterverblijfplaatsen en vier zomer/paarverblijfplaatsen.

Overwegingen

De gedragscode stelt: 'door deze werkwijze wordt er overgecompenseerd: ook als de genoemde soorten niet op de locatie aanwezig zijn worden compenserende maatregelen getroffen'. Elke dakpan

en elke open stootvoeg is potentiële verblijfplaats voor huismus, gierzwaluw en/of vleermuis. Het realiseren van drie nestplaatsen voor respectievelijk huismus en gierzwaluw per woning en één verblijfplaats voor vleermuizen per acht grondgebonden woningen is veel minder dan wat er in potentie kan zitten. Zeker als gekeken wordt naar paarverblijfplaatsen voor vleermuizen, daarvan kunnen twee tot drie paarverblijfplaatsen per acht grondgebonden woningen aanwezig zijn. Conform de soortenstandaard worden deze verblijfplaatsen gemitigeerd met het aanbieden van vier maal zoveel verblijfplaatsen, dus acht tot twaalf verblijfplaatsen. Het aantal potentiële paarverblijfplaatsen ligt veel hoger. Van overcompensatie is hier derhalve geen sprake, er is meer sprake van het minimale dat uitgevoerd is aan maatregelen. De genoemde compensatie in wijken met grote dichtheden is zelfs voor de bestaande verblijfplaatsen al te beperkt. Voor overcompensatie dient uitgegaan te worden van vier aanwezige verblijfplaatsen per woning, dus een compensatie van in totaal tweeëndertig zomer/paarverblijfplaatsen per acht woningen (zoals in de gedragscode is opgenomen) en minimaal twee grote kasten als specifieke overcompensatiemaatregel voor kraamverblijf- of winterverblijfplaatsen.

Bij kleinere projecten dan acht woningen (bij bijvoorbeeld particulieren mag NOM worden toegepast) is vaker een voorziening nodig. Bij kleinere eenheden zijn minimaal één geïntegreerde voorziening en vier zomer/paarverblijfplaatsen per project nodig.

Planning

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

20. Bij de planning van werken wordt ook de fase van ongeschikt maken van de bouw betrokken.

21. Wijzigingen in de planning worden opnieuw goedgekeurd door de ecooloog op consequenties voor mitigatie.

Overwegingen

Uitvoering van het ongeschikt maken vraagt zorgvuldigheid en dient expliciet onderdeel te zijn van de planning.

Een wijziging in de planning kan ook effect hebben op de te treffen mitigerende maatregelen om effecten op potentieel voorkomende beschermde soorten te voorkomen. De ecooloog dient het project opnieuw te toetsen of als gevolg van een gewijzigde planning er effecten kunnen optreden waarvoor mitigatie gerealiseerd moet worden.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

22. Bij de ecologische vrijgave worden ook de mitigerende maatregelen betrokken; de ecologische vrijgave vindt plaats op een moment dat beoordeling van de actuele situatie mogelijk is.

Overwegingen

In de gedragscode staat verwoord dat een ecooloog het werkgebied voorafgaand aan de werkzaamheden controleert op aanwezige flora en fauna. Hierin mist dat de ecooloog ook de getroffen mitigerende maatregelen controleert die zijn aangebracht om vestiging van soorten te voorkomen. Als termijn wordt aangegeven dat de ecologisch vrijgave een tot twee weken voor de uitvoering dient te zijn uitgevoerd. Dat kan alleen als het de controle betreft van de maatregelen die zijn getroffen om de gebouwen voorafgaand aan de start van de werkzaamheden ongeschikt te maken. Indien het een vrijgave betreft van aanwezige flora en fauna binnen het werkgebied is twee weken, zeker in het actieve broedseizoen, te kort. Algemene broedvogels zoals een merel of koolmees hebben binnen twee weken een nest gemaakt en zitten op eieren. Een ecologische vrijgave zal in deze periode slechts enkele dagen voorafgaand aan de start van de werkzaamheden dienen plaats te vinden.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

23. Werken worden uitgevoerd buiten de kwetsbare perioden voor de doelsoorten.

Overwegingen

In de gedragscode wordt herhaald gesproken van het zoveel als mogelijk werken buiten de kwetsbare broedperiode van vogels en de kwetsbare kraamperiode van vleermuizen. De winterslaapperiode van vleermuizen wordt daarbij ten onrechte niet genoemd. Bij werken in de broedperiode wordt genoemd (p. 22) dat dit alleen kan wanneer er voor half februari maatregelen worden genomen. Die maatregelen worden dan genomen in het kwetsbare winterseizoen van vleermuizen waarbij er bijvoorbeeld aan daken ook maatregelen worden genomen die een gevaar kunnen vormen van op dat

moment onder het dak overwinterende vleermuizen. Bij gefaseerd werken (p. 24) wordt niet vermeld dat ook dan er geen ingrijpende werkzaamheden in het broedseizoen, kraamseizoen of winterseizoen mogen plaatsvinden. De blokken die in de fasering in de periode worden aangepakt moeten dus al voor deze seizoenen ongeschikt zijn gemaakt. Dat maakt dat andere dieren in andere blokken dan ook niet naar die blokken kunnen uitwijken. Hieraan wordt geen aandacht besteed.

De gedragscode stelt dat werken in kwetsbare seizoenen (rood in de natuurkalender) alleen mogelijk is wanneer de gebouwen al vooraf ongeschikt zijn gemaakt voor de soorten, en dat vooraf door maatregelen zeker is dat er geen dieren meer aanwezig zijn. Dit geldt echter ook in die perioden in de minder kwetsbare seizoenen (groen in de natuurkalender) waarin vleermuizen overdag nog in diepe lethargie kunnen zijn. Dat zijn bijvoorbeeld bij vleermuizen de maand april en in oktober. In die perioden kunnen dieren al in grote groepen bijeen zijn in pre-kraamverblijfplaatsen (zomerverblijfplaatsen) of nog in paargroepen in paarverblijfplaatsen. In de soortenstandaard van bijvoorbeeld de gewone dwergvleermuis staat om die reden ook geheel april en geheel oktober als kwetsbare periode aangerekend.

De kwetsbare perioden in de gedragscode komen niet overeen met de kwetsbare periode zoals deze door bevoegd gezag en deskundigen is gedefinieerd. April en oktober zijn als geheel ook kwetsbare perioden, zie o.a. soortenstandaard RVO en Kennisdocumenten Bij12 van gewone dwergvleermuis / ruige dwergvleermuis / gewone grootoorvleermuis.

Daarnaast vraagt de pro-actieve werkwijze van deze gedragscode om een andere benadering van kwetsbare perioden. Volgens de natuurkalenders in de soortenstandaarden en kennisdocumenten is iedere periode wel voor een verblijfplaatsfunctie (kraam/zomer/paar/winter) kwetsbaar. Waar het hier echter om gaat is dat er bij pro-actief werken zoals bij stroomversnelling de risico's het grootste zijn voor die verblijfplaatsen waarin vleermuizen met jongen verblijven (kraamverblijfplaatsen) en die verblijfplaatsen waarin ze in diepe lethargie verblijven en dus niet direct op ingrepen of mitigerende maatregelen kunnen reageren. Het spreekt voor zich dat het bijvoorbeeld plaatsen van exclusion flaps erg risicovol is in perioden wanneer vleermuizen jongen hebben en ook in perioden waarin vleermuizen niet dagelijks uitvliegen omdat ze nog vaak in lethargie zijn. In dat opzicht is de periode van half augustus tot en met september een minder kwetsbare periode omdat in die periode (paartijd) er geen van ouders afhankelijke jongen meer zijn en de dieren wel actief zijn en bij normaal weer ook iedere avond uitvliegen. De maand april is dan echter wel een erg kwetsbare periode. In die periode vind de opbouw van kraamverblijfplaatsen plaats (dan nog zomerverblijfplaatsen) waarbij grote groepen dieren bij koud weer in diepe lethargie verblijven en dan bijv meerdere dagen achter elkaar niet allemaal uitvliegen. Voor laatvliegers valt april zelfs nog in de winterslaaperperiode en wordt voor in de literatuur aangegeven dat de kraamperiode doorloopt tot in augustus.

Meldingsplicht

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

24. Overtredingen van de gedragscode worden gemeld bij de provincie als bevoegd gezag en bij de beoordelingscommissie van de NOM Keur.

Overwegingen

De provincies hebben een rol om te handhaven. Bij een overtreding wordt, wanneer niet conform de gedragscode is gewerkt, gevraagd dit te communiceren aan de beoordelingscommissie van de NOM Keur. Ook de provincie als bevoegd gezag dient kennis te hebben van overtredingen. De beoordelingscommissie kan eveneens op de hoogte worden gesteld om de consequenties zoals beschreven in paragraaf 2.1.3 uit te voeren. Contactgegevens van de beoordelingscommissie zijn overigens niet opgenomen in de gedragscode.

Ecologisch werkprotocol

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

25. Bij wijzigingen van meer dan 50% in de samenstelling van de medewerkers aan het project en in typen objecten wordt een informatiesessie georganiseerd.

Overwegingen

Een informatiesessie wordt volgens de gedragscode alleen georganiseerd bij het eerste project. Verschillende soorten woningen vragen of een andere aanpak van mitigerende maatregelen en

compenserende maatregelen. De uitvoering kan in de loop van projecten door andere mensen gaan plaatsvinden en ook de gedragscode kan in de loop van de tijd aangepast worden waardoor ook een andere werkwijze aan de orde kan komen.

Ecologische vrijgave

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

26. Onvoorziene effecten op beschermde soorten worden direct gemeld bij het bevoegd gezag Wet natuurbescherming (de betreffende provincie en RVO.nl) waarbij het project wordt stilgelegd tot duidelijk is hoe de effecten voorkomen kunnen worden.

Overwegingen

Bij incidenten (effecten die buiten de gedragscode vallen) wordt alleen gesproken over contact opnemen met de projectcoloog en melden bij het bevoegd gezag. Er wordt niet gesproken van het direct stilleggen van het project tot duidelijk is hoe deze effecten voorkomen kunnen worden.

Monitoring

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

27. De gedragscode wordt van kracht na het vaststellen van het monitoringplan en starten van de nulmeting van de monitoring.

Overwegingen

Jaarlijks vindt een evaluatie plaats. Voor het nemen van een besluit op verlenging is essentieel in hoeverre de uitgevoerde maatregelen het gewenste effect hebben op soorten. Daarvoor dienen de populatie van de beschermde soorten en de effectiviteit van de uitgevoerde maatregelen te worden gemonitord. De werkwijze uit de gedragscode is experimenteel zodat goede monitoring essentieel is. Een concreet monitoringsplan is nog niet opgesteld.

Aanvulling op het ontwerp-goedkeuringsbesluit

28. De opzet van de monitoring dient wetenschappelijk onderbouwde uitspraken mogelijk te maken over de instandhouding van beschermde soorten en de effectiviteit van de voorzieningen.

29. Het monitoringplan wordt vastgesteld door het kennisplatform op basis van een wetenschappelijke toetsing op het doelbereik van het plan.

Overwegingen

De gedragscode geeft geen uitgewerkt onderzoeksprotocol voor de monitoring. Het monitoringsplan moet nog worden ontwikkeld door stroomversnelling in samenwerking met EZ, zoals vermeld in bijlage F. De huidige omschrijving van de monitoring in de gedragscode geeft geen zicht op de mogelijkheid wetenschappelijk onderbouwde uitspraken te kunnen doen:

- In paragraaf 1.2 is beschreven dat bewoners vrijwillig kunnen inventariseren of een nest in gebruik is genomen. Niet duidelijk is of deze informatie gebruikt wordt voor monitoring of is dit slechts een aanvulling en bedoeld om de bewoners te betrekken bij de ecologische voorzieningen die bij het Nul op de meter woning zijn toegepast. Gegevens die bewoners verzamelen zijn niet altijd even betrouwbaar.
- In paragraaf 2.1 is beschreven dat de nulmeting wordt verricht door de aanwezigheid van de soort te meten. Onderdeel van deze nulmeting is een transectmeting. Met een transectmeting kan de functionaliteit van een wijk of aantal woningen voor verblijfplaatsen niet worden vastgelegd. Een transectmeting kan hooguit iets zeggen over het gebruik van een wijk voor foeragerende vleermuizen en mogelijk een vliegroute als de transectmeting op een punt wordt uitgevoerd. Het meten van de aanwezigheid van soorten dient plaats te vinden conform de daarvoor geldende onderzoeksprotocollen voor monitoring.
- In paragraaf 3.3.3. planning onder gefaseerd werken wordt duidelijk aangegeven dat onderzoek plaatsvindt naar de populatie beschermde soorten per project. In bijlage F wordt de onderzoeksopzet voor deze monitoring naar de effecten van gefaseerd werken op de populatie van beschermde soorten niet beschreven en wordt gesproken over een steekproef. Dit strookt niet met elkaar.
- Het is niet duidelijk of monitoring bestaat uit de controle of kasten geplaatst zijn, getoetst wordt of er als gevolg van het plaatsen van kasten koude bruggen zijn ontstaan door de kasten of dat er mogelijk toch wordt gekeken naar het gebruik van de kasten.

- Omdat een NOM-project vaak maar een deel van een wijk beslaat zegt monitoring van de effecten op de populatie niet alles. Als de NOM-voorzieningen niet werken maar dieren blijvend zijn uitgeweken, zijn effecten op een termijn van vijf jaar nog niet meetbaar. Monitoring zal eveneens gericht moeten worden op het vaststellen in hoeverre voorzieningen werken.
- Voor de monitoring op aanwezigheid en functie van verblijfplaatsen volgens onderzoeksprotocollen (Vleermuisprotocol) als uitvoering van transectmeting worden minder bezoeken genoemd dan erkende protocollen voorschrijven.

Het Netwerk Groene Bureaus verzoekt u aan te geven op welke wijze zijn voorstellen - waaronder de voorgestelde aanpassingen - worden verwerkt, en op grond van welke overwegingen.

Hoogachtend,
namens het bestuur van het Netwerk Groene Bureaus,

B.H. van Leeuwen
secretaris Netwerk Groene Bureaus